

До разової спеціалізованої вченої ради ДФ 2023-40 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента

Ковтуна Віталія Івановича (рецензента)

на дисертацію Гайдамаки Вікторії Олександрівни на тему: «Теоретико-правові засади функціонування соціальної держави в умовах європейської інтеграції», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми дисертації, її зв'язок з науковими програмами та темами. Європейська соціальна модель (ESM) знаходиться в авангарді наукового дискурсу та є «наріжним каменем» серед європейського політикуму. Сфера соціальної політики відзначається як фундаментальна риса ЄС та її держав-членів, що є певним антиподом до нестримної вільної ринкової економіки. Формування моделі «розумної економіки ЄС» включає в себе аспекти політики соціального забезпечення, трудової зайнятості та міграційної політики ЄС. Історія координації соціального забезпечення в Європейському Співтоваристві/Союзі була процесом поступового розширення компетенції та пристосування до потреб часу. Масова трудова внутрішня європейська міграція створює додаткову напругу між державами-членами ЄС та посилює вимогу «старих» членів ЄС протистояти «соціальному демпінгу», під яким розуміється зниження рівня досягнутого у сфері соціального захисту. За цих умов цілком логічно, що проблематика функціонування соціальної державності в умовах розширення і поглиблення європейської інтеграції привертає увагу не лише академічної науки, але й інститутів Європейського Союзу. На це вказує створення Європейською комісією нової групи високого рівня з проблеми адаптації соціальної держави/держави загального добробуту до майбутнього.

Зважаючи на вказане, а також набуття Україною в 2022 р. статусу країни-кандидата, обрана В. О. Гайдамакою тема дисертаційного дослідження виглядає надзвичайно актуальною і практично значущою.

Дисертаційну роботу виконано згідно плану науково-дослідних робіт кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Теоретичні та практичні проблеми сучасного міжнародного права та іноземного конституційного права» (державна реєстрація № 0111U000954 УкрІНТЕІ). Виконане дослідження відповідає Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженій Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 р. № 12-21, та Цілям сталого розвитку України на період до 2030 року, затвердженим указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Гайдамака В. О. у своїй роботі виходить з того, що соціально-філософський аналіз проблеми та прогноз – це нерозривно пов'язані між собою способи наукового пізнання сутності певного явища або процесу, причому не тільки поточного існування соціальної реальності феномена, що розглядається, але й перспектив його розвитку. «Зазирнути у майбутнє» соціальної держави у Європейському Союзі авторці дозволили методологічні можливості прогностичної функції юридичної науки.

Дисертантка обґрунтовано та правомірно визначила об'єкт, предмет та мету свого наукового дослідження, обґрунтувала його хронологічні та територіальні рамки. У роботі поєднується проблемно-логічний та хронологічний принципи побудови, які дозволили успішно реалізувати поставлену мету дисертаційного дослідження. Позитивної оцінки заслуговує авторський підхід визначення та конкретного історіографічного аналізу дискусійних питань зазначеної теми.

Достовірність наукових положень дисертації підтверджується кваліфікованим застосуванням у дослідженні сучасних методологій та методик.

Дисертантка вибирає мультипарадигмальну стратегію дослідження, що передбачає синтез низки наукових підходів та методів. Теоретико-методологічною основою дисертації стали базові засади об'єктивності, історизму. Авторка справедливо зазначає, що синтез різних методологічних підходів, які застосовуються в дисертаційному дослідженні, дозволив використовувати їх у різноманітні переваг та недоліків. Взаємно доповнюючи одне одного, вони сформували концентровану модель представленого дослідження.

Джерельна база дисертації В. О. Гайдамаки є репрезентативною (*список використаних джерел складається з 523 найменувань*). Авторка відібрала та систематизувала широке коло різноманітних за своїм походження документів та матеріалів (наукові праці, законодавство держав-членів та Європейського Союзу, судова практика Суду Справедливості ЄС, статистичні та довідкові матеріали тощо), що дозволили об'єктивно та всебічно висвітлити особливості функціонування соціальної держави в умовах розширення та поглиблення європейського інтеграційного процесу, охарактеризувати форми та характер взаємовідносин національних урядів та інституцій Європейського Союзу в рамках реалізації соціальної політики на різних історичних етапах. Загалом можна зробити висновок, що Вікторія Олександрівна кваліфіковано використала кожен із видів джерел для вирішення основних завдань дисертаційної роботи: визначення причин і закономірностей еволюції соціальної держави в соціально-екологічну та цифрову державу, зміст та напрями розвитку соціальної політики, обґрунтування впровадження Європейської соціальної моделі та ін.

Структура дисертаційної роботи дає чітке уявлення про загальну спрямованість дослідження та центральні проблеми, серед яких еволюція теорії соціальної держави, визначення підходів до класифікації національних та регіональних моделей соціальної держави, закономірності трансформації соціальної держави в соціально-екологічну та цифрову державу з урахуванням історичної перспективи та сучасних реалій. Детальне опрацювання підрозділів

свідчить про ту ретельність, з якою представлено огляд та аналіз основних концепцій, підходів і шкіл у вітчизняній та зарубіжних теорії права та політичному дискурсі, що мають відношення до обґрунтування соціальної політики окремих європейських держав та Європейського Союзу та вплинули на становлення відповідних політичних доктрин та моделей соціальної держави, а також Європейської соціальної моделі. Загальна та цілком коректна постановка завдань та контури їх вирішення містяться у концептуально вивіреному «Вступі» дисертаційної роботи.

Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. У науковій праці В. О. Гайдамаки сформульовано теоретично обґрунтовані та практично значущі висновки щодо функціонування соціальної держави в умовах розширення й поглиблення європейської інтеграції. До положень дисертації, які, мають елементи наукової новизни, належать, зокрема, такі результати дослідження.

Вперше у вітчизняній юридичній науці запропоновано теоретичні підходи до розробки концепції цифрової соціальної держави. Беручи за основу результати проведеного дослідження дисертантка пропонує авторське визначення цифрової соціальної держави, під якою вона пропонує розуміти новий режим надання державних послуг і соціального забезпечення, тісно пов'язаного з цифровими даними і технологіями, що призводить до нових форм контролю та підтримки; при цьому цифрова соціальна держава – це не новий тип держави, а якісна характеристика соціальної держави в XXI столітті (с. 85).

Підтримку рецензента знаходить твердження авторки про те, що розуміння сучасного європейського суспільства, основоположних принципів та закономірностей його функціонування неможливе без знання соціальної сфери, що перебуває на перетині взаємодії суспільства, держави та учасників виробничих відносин. Соціальна держава та соціальне партнерство у сфері трудових відносин в об'єднаній Європі прийшло на зміну класовому суспільству, змусивши державу за підтримки та схвалення громадянського суспільства втручатися у ринкові відносини з метою запобігання соціальним

катаклізмам. Європейська комісія заради того, щоб зміцнити Європейський Союз, усунути деякі з початкових недоліків його дизайну, зробити його більш конкурентоспроможним і здатним сприяти зростанню, послідовно сприяє розвитку соціального виміру Економічного і валютного союзу, а також екологічної політики (с. 64, 127, 164–165).

Досліджуючи європейську соціальну модель, дисертантка приходить до висновку про її унікальність: вона включає кілька базових елементів: активну участь держави у забезпеченні соціальних гарантій; включення соціальних гарантій до переліку прав людини та громадянина; принцип солідарності поколінь, соціальних груп, всього суспільства загалом; принцип справедливості, що випливає з принципу солідарності та втілюється в механізмі перерозподілу доходів та допомоги малозабезпеченим і нужденним громадянам; соціальне партнерство.

Крім того, цікавими й такими, що заслуговують на підтримку є міркування автора стосовно співвідношення принципів соціальної та екологічної держави. В умовах відсутності прямого закріплення на конституційному рівні європейських країн принципу екологічної держави існує потреба в урахуванні екологічної складової соціальної політики європейських країн як соціальних держав (с. 72, 94).

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані авторкою. Теоретичні висновки й практичні рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі, обговорювалися та були схвалені на засіданнях кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доповідалися на всеукраїнських науково-практичних конференціях. Основні положення й результати дисертації викладено в одинадцяти наукових працях, з яких три наукові статті опубліковані у виданнях, що визнані як фахові з юридичних наук, одна – у зарубіжних наукових виданнях, а також у тезах семи доповідей на науково-практичних конференціях.

Змістовне наповнення, перелік та кількість публікацій, апробація результатів дисертації відповідають встановленим вимогам п. 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р.

Практичне значення одержаних результатів не викликає сумнівів і полягає в тому, що викладені у роботі теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері для розвитку недостатньо розробленого в юриспруденції наукового напрямку, пов'язаного з дослідженням відносин щодо функціонування національних моделей соціальної держави в рамках Європейського Союзу, а також формування Європейської соціальної моделі;

- нормотворчій діяльності – як теоретичний матеріал для наукового обґрунтування проєктів положень нормативно-правових актів в сферах розбудови соціальної держави, захисту соціальних прав, а також співпраці України та Європейського Союзу з питань приведення національного законодавства у відповідність до *acquis* ЄС;

- інтерпретаційно-правовій діяльності – як теоретичний матеріал для наукового обґрунтування положень, пов'язаних з конституційним принципом соціальної держави, а також законодавства Європейського Союзу, які не знайшли достатнього відображення в чинному законодавстві та в юридичних позиціях Конституційного Суду України;

- навчальному процесі – при викладанні загальної теорії права, конституційного права, права ЄС, права соціального забезпечення; в науково-дослідницькій роботі аспірантів, магістрів та бакалаврів;

- інформаційно-аналітичній сфері – для поширення знань про розбудову Європейської соціальної моделі.

Оцінка мови та стилю дисертації, відповідність змісту дисертації спеціальності, із якої вона подається до захисту. Дисертація оформлена

згідно з нормативними вимогами і стандартами з дотриманням системного викладення матеріалу. Робота виконана державною мовою, стиль викладення – науковий, літературний. Дослідження теоретико-правові засади функціонування соціальної держави в умовах європейської інтеграції є напрямом, що відповідає спеціальності 081 «Право».

Ідентичність змісту анотації та основних положень дисертації, дотримання академічної доброчесності. Здійснений під час рецензування порівняльний аналіз анотації та ключових положень дисертації В. О. Гайдамаки засвідчує їх повну відповідність. Анотація містить інформацію, що викладена у тексті дисертаційної роботи. Дисертація та анотація оформлені відповідно до вимог чинного законодавства.

Аналіз тексту дисертації та наукових публікацій В. О. Гайдамаки засвідчив відсутність ознак порушення авторкою вимог академічної доброчесності.

Схвалюючи стратегію і тактику наукового пошуку В. О. Гайдамаки, у порядку наукової дискусії вважаю за доцільне висловити окремі **зауваження та побажання стосовно змісту дисертації:**

По-перше, дисертанткою визначено основні моделі соціальної держави, що реалізуються в країнах Європи, та розкриті ключові характеристики цих моделей. Проте, потребує додаткового обґрунтування висновки авторки щодо тези: «Європейську соціальну модель необхідно розглядати як нову форму європейського соціального управління, спрямовану на зближення національної політики країн Європи шляхом навчання та обміну передовим досвідом, а не через законодавство та гармонізацію» (с. 20).

По-друге, для досягнення мети дослідження було поставлено завдання удосконалити підходи стосовно дефінітивної та інструментальної складових теорії соціальної держави. На нашу думку, потребує удосконалення наукова позиція дисертантки щодо розкриття саме інструментальної складової теорії соціальної держави (через призму розділу 1. Соціальна держава: історичний розвиток теорії та сучасне розуміння її сутності).

По-третє, дисертантка у контексті предмета дослідження звертається до досить актуальної на сьогодні проблематики становлення соціальної державності в європейських країнах. Так, на стор. 93 дисертації надається авторський підхід щодо тези, що «Соціальна держава – це не благодійна діяльність на національному рівні і не тотальний контроль за мірою праці та мірою споживання. Юридичний зміст соціальної держави полягає в тому, що національний уряд на конституційному чи законодавчому рівні визнає, а своєю соціально-економічною політикою і правозастосовною практикою гарантує соціальні, економічні, екологічні та культурні права своїх громадян, захищає їхню гідність, свободу та власність, забезпечуючи таким чином соціальний мир та безпеку в суспільстві». Наведена авторська позиція є дискусійною та потребує додаткового обґрунтування під час захисту.

Однак, слід зазначити, що висловлені зауваження та рекомендації істотно не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, що є завершеним дослідженням, вирізняється актуальністю, науковою новизною та містить науково обґрунтовані теоретичні положення, висновки і пропозиції, які мають теоретичне та практичне значення.

Загальний висновок щодо дисертаційного дослідження. Ступінь новизни виконаної роботи, обґрунтованість висновків, творчий характер дисертаційного твору, постановка актуальної наукової проблеми, запропонована презентація результатів наукового пошуку, насичений конкретно-історичним матеріалом текст роботи, осмислення узагальненої інформації із різноманітних джерел дозволяють зробити підсумковий позитивний висновок. Рецензоване дисертаційне дослідження Гайдамаки В. О. є самостійною науково-кваліфікаційною роботою. Зміст повністю відображає основні положення дисертації. Дисертаційна робота Гайдамаки Вікторії Олександрівни «Теоретико-правові засади функціонування соціальної держави в умовах європейської інтеграції» за актуальністю, змістом, повнотою викладу її результатів у публікаціях здобувачки, обсягом і якістю оформлення відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам до оформлення дисертації.

затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка, Гайдамака Вікторія Олександрівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

РЕЦЕНЗЕНТ:

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Віталій КОВТУН

